

UVOD

Tema ove knjige hrvatski su nazivi zemljopisnih pojmova na Zemlji, odnosno geografski egzonimi i prilagodbe kroz koje strani nazivi prolaze pri ulasku u naš jezik. Tuđice jezik općenito prilagođava svojem fonološkom sustavu, ali kod prilagodbe egzonima često se krši načelo analogije jer oni pristižu iz jezika koji su geografski i jezično udaljeniji nego izvori tuđica, koje ipak potječu iz ograničenog broja susjednih jezika, odnosno iz jezika s kojima je jezik primatelj bio u neposrednom dodiru. Tuđice imaju prirodniji put ulaska u jezik primatelj, sukladan s povijesnim zbivanjima, uz dovoljan rok za prilagodbu, dok se egzonimi pojavljuju naglo, kao hitni slučajevi koji traže hitna rješenja, kojih najčešće nema. Stoga jezici primatelji toponime fonološki aproksimiraju ili ih prihvaćaju u obliku preuzetom od jezika posrednika (koji su često i sami nastali fonološkom aproksimacijom), a to je jezik naroda koji je susjedan ili dominantan prema izvorišnom ili jezik neke od svjetskih sila u geopolitičkom pa dakle i jezičnom smislu.

Dok tuđice potječu uglavnom iz susjednih jezika, supstrata, superstrata i velikih kulturnih izvorišta, a tek u manjem postotku, i uglavnom u već prilagođenom obliku, iz udaljenih krajeva, kod toponima je znatno širi raspon izvorišnih jezika, veće su udaljenosti, manja prilagođenost i kraći rokovi prilagodbe negoli kod tuđica. Obične su tuđice, premda mnogobrojnije, po rasponu izvora i udaljenosti znatno skromnijeg opsega negoli toponimi. Zemljopisni su nazivi prvo, a katkad i jedino što iz neke kulture prodre u drugu, osobito ako se one nalaze na međusobno udaljenim točkama na globusu. Kulture se dodiruju u toponimima čak i kad među njima nema druge interakcije. Govoreći o drevnim kulturama, neke jedino još u toponimima i preostaju, kao primjerice ligurska, ilirska, anatolska, kaskijska i kultura naroda Čono i Čačapoja, što najbolje pokazuje važnost toponima u poimanju vremenskih i prostornih udaljenosti.

FONOLOŠKO-ETIMOLOŠKO NAČELO

U znanstvenom pristupu problematici nazivanja geografskih pojmova na drugom jeziku ključna su tri jezična aspekta, i to grafemika, fonologija i etimologija, odnosno način na koji se dotični pojam izvorno ili na posrednom jeziku piše na papiru i drugim podlogama, način na koji se izgovara na matičnom jeziku te mogući razlozi (ako su poznati) iz kojih se pojam tako naziva. Ukazat će se na potrebu za poznavanjem etimologije izvornog naziva toponima želi li ga se s razumijevanjem preslikati u druge jezike, a ako to nije moguće, oslonac pruža fonologija. Kada je riječ o usmenom prenošenju iz jezika u jezik, pogotovo kad se radi o geografski i genetski udaljenim jezicima, gdje nema obrasca ni tradicije prilagodbe, promjene i iskrivljenja toponima i tuđica usporedive su s dječjom igrom pokvarenog telefona. Tu se prije svega misli na toponime koji su u europske jezike počeli ulaziti nakon prekomorskih otkrića, istraživanja, ekspedicija i kolonijalnih osvajanja, ali isti je postupak prisutan i kod jezičnog naslojavanja pa su mnogi hrvatski toponimi i općenito toponimi u modernim jezicima zapravo egzonomi preuzeti iz drugih jezika, odnosno supstrata.

Grafemika najčešće stoji u opreci s fonološko-etimološkom metodom, no nužno je poznavati osnove grafičkog sustava koji je u uporabi u izvornom jeziku, ne samo radi transliteracije nego upravo radi aproksimacije i prilagodbe te zbog činjenice da je grafemika, u nedostatku tradicije ili boljeg poznavanja fonologije i etimologije, najčešći oslonac kod bilježenja naziva egzotičnih toponima. Grafiju valja uzeti u obzir prije etimologije i fonetike jer u doba pismenosti jezici nazive toponima usvajaju pisanim putem, putem atlasa, karata, putopisa i tiska, a čak je i usmeni prijenos naziva mjesta često tek interpretacija pisanog teksta pa su neki toponimi institucionalizirani prema svojem grafičkom obliku, kao *Gibraltar* i *Meksiko* (umjesto *Džibraltar* i *Mešiko*). Prilagodbi toponima treba pristupiti fonološki i etimološki radi izgovora koji će biti aproksimativno ispravniji u odnosu na izvorišni jezik te radi ispravnog dekliniranja toponima, osobito u lokativu.

Drugim riječima, za valjanu prilagodbu stranih riječi, antroponima pa dakle i toponima, osobito onih manje poznatih, potrebno je makar minimalno poznavanje polazišnoga jezika, a ne samo ciljnog. U obzir prije svega valja uzeti grafiju, napose nelatiničnu iz perspektive latiničnog bilježenja, jer jedna pravila vrijede za toponime koji se izvorno pišu istim pismom kojim se piše odredišni jezik, a druga za one koji dolaze iz jezika koji se pišu drugačijim pismom i za koje je potrebna transliteracija ukoliko se želi izbjeći snažan utjecaj posrednika. Nadalje, treba poznavati pra-

vila izgovora izvorišnog jezika te osnovni vokabular. Kod višečlanih toponima i onih iz srodnih jezika potrebno je i temeljno poznavanje morfologije izvorišnog jezika. Predznanje postoji i nije potrebno istraživanje za veće, bliže i poznatije toponime, ali kod manje poznatih i daljih toponima prilagodba se svodi na niz presedana ili na istraživanje koje rezultira višestrukim oblicima i ilustracijom o nepostojanju ustaljenoga. Nesigurnost katkad nije odmah jasna, nego tek u načinu izgovora ili u kosom padežu.

Tek uz poznavanje konteksta toponima i osnovnih pravila kontekstualnog područja moguće je razmišljati o načinu njegova prenošenja i prilagodbe. U Švicarskoj, primjerice, treba znati u kojem je kantonu toponim, odnosno u kojem govornom području, da bi se ispravno izgovorio. Kad bi se švicarsko mjesto *Chur* nalazilo u francuskom kantonu, glasilo bi /šür/, no taj je toponim u njemačkom govornom području i glasi /kuə/ ili /xuə/ (francuski *Coire*). *Ferentillo* je grad u Italiji, što je presudan podatak za izgovor geminacije umjesto španjolske palatalizacije. Ne zna li se da je *Tence* mjesto u Francuskoj, može se doživjeti na primjer kao slavenski srednji rod jednine pa bi lokativ glasio *u Tencu* umjesto *u Tenceu*, uz drugačiji izgovor. U Rumunjskoj postoji selo *Dolj*, gdje se, u skladu s pravilima rumunjskog jezika, izgovara /dolž/, a /doļ/ eventualno u skladu s podrijetlom imena. Za mjesto *Mulhouse* valja znati da je u Francuskoj te se izgovara /mülúz/, znatno drugačije nego kad bi bilo u Engleskoj /málhaus/ ili Portugalu /muļóz/, ali i to da je ime germanskog podrijetla te da mu je njemačko ime *Mülhausen*, što pruža više mogućnosti za prilagodbu. Ime toga grada u češkom je prilagođeno u *Mylhúzy*. Ne zna li se da ime *Nakskov* sadrži dansku riječ *skov* »šuma«, moglo bi se pomisliti da je riječ o slavenskoj posvojnoj tvorbi. Etimologija i fonologija nezaobilazni su u procesu prilagodbe toponima jer pružaju kontekst potreban za njihovo razumijevanje.

Čest je slučaj grafičkog izgovora engleskog U kao /u/ umjesto kao /a/. *Quebec* je poznat i jedinstven toponim nastao prema algonkijskoj riječi *kebek*, tako izgovorenoj, no pisanoj na francuski način. Ipak, u nas se često izgovara pseudoengleskim načinom kao /kvíbek/¹, a uz to i *kvibečki* i /Kvibečani/². Kod toponima *Port-au-Prince* nužno je poznavanje francuskog ili savjetovanje da se izbjegne izgovor kao u primjeru grafičkog izgovora /port au princ/³ umjesto /poroprís/⁴. Prilagodbe toponima kod srodnih bi se jezika mogle rješavati kognatima. Takvu potencijalnu korist od poznavanja etimologije mogu ilustrirati toponimi iz poljskog, gdje bi se grad *Mi-*

¹ Dnevnik, HRT1, 28. studenoga 2006, u 10:00 h.

² Dnevnik, HRT1, 30. siječnja 2017, u 19:00 h.

³ Dnevnik, HRT1, 13. travnja 2008, u 19:30 h.

⁴ Vidi poglavlje pod naslovom »Francuski« na str. 187 u ovoj knjizi.

ędzybórz mogao fonološki-etimološki aproksimirati u Međubor, a ne npr. Mjedzibuż; *Plaszczycza* u Plaštica a ne Puaščica, a *Goląbki* u Golupki, umjesto u Gouombki ili Golabki. U većini slučajeva takvih licitacija nema, nego preostaje samo grafičko ili fonetsko oponašanje izvornika, kao u primjeru *Perth* /pɛrt/ umjesto /pəθ/ (premda je izgovor /pɛrt/ zapravo bliži vjerojatnom piktskom izgovoru riječi iz koje je ime grada proizašlo pa je u tom slučaju hrvatska aproksimacija nehotičan povratak izvornosti).

Kad je o grafiji riječ, moramo znati kojim se pismom služi jezik čiji toponim nastojimo pročitati. Plansko prilagođavanje stranih toponima lingvistička je disciplina bez čijeg postojanja toponimi ulaze kojekako u našu literaturu, kako će se pokazati, odnosno njihovo preuzimanje prepušteno je nelingvističkim zvanjima, u najboljem slučaju putopiscima i kartografima. U katalozima i fondovima knjižnica i u knjižarama moguće je pronaći na stotine listova zemljopisnih karata i na desetine atlasa. Težište svih atlasa i umetaka u znanstvenopopularnim časopisima, osobito u novije vrijeme, počiva na grafičkoj i tehničkoj izvedbi i na vizualnoj opremljenosti, i to vrlo kvalitetnoj, no zajednička im je i toponimijska neujednačenost. Prešutno se prihvaća načelo da su imena većih naselja prilagođena hrvatskom jeziku, a manje poznati pojmovi pišu se raznim posredničkim grafijama. To se pravilo primjećuje već razmatranjem nekoliko nasumično odabranih atlasa. Rješenja za manje poznate i neprilagođene toponime variraju od izdanja do izdanja, čak i unutar istoga sveska.

Osim lingvista, na prilagodbi toponima pojedine zemlje, na primjer pri izradi karte, trebali bi sudjelovati stručnjaci za konkretan jezik ili jezike, koji se govori ili se govorio u navedenoj zemlji, kao i stručnjaci s drugih znanstvenih područja, kao što su etnologija, povijest pa i politologija. Potrebno je poznavati jezične faktore koji vladaju u zemlji izvorišnih toponima, ne samo u trenutku promatranja, nego se to odnosi i na ranije povijesne slojeve i moguće supstrate budući da prilike koje vladaju u zemlji u promatranom trenutku utječu na njezino nazivlje. Disciplinarno su sekundarni fonološki uvjeti odredišnog jezika, pri čemu dosljednost i analogija igraju veliku, ali ne i presudnu ulogu. Stoga je prilagodba toponima interdisciplinarna, no prije svega jezična djelatnost. Pitanje toponima na taj je način samo segment krupnije problematike prilagodbe pojmova iz stranih jezika, osobito etnonima i antroponima.

Kod potpunog uređivanja toponima atlas ne bi bio dovoljan, jer u atlasu su odabrani toponimi navedeni u temeljnom obliku. Potreban je i popratni popis, u kojem bi toponimi bili navedeni u izvornom, transliteriranom i fonetiziranom obliku te u lokativu i pridjevskoj izvedenici, odnosno uz glose bi bili ponuđeni ktetici i etnici muškog i ženskog roda, a krajnje praktičan dodatak bio bi prijedlog fonetske i etimološke aproksimacije.

Napokon, takav bi priručnik sadržavao temeljne upute za fonetski pristup i još temeljniji morfološki opis uz istaknute najčešće moguće zamke. Takav je krupni projekt u Poljskoj pod nazivom *Nazewnictwo geograficzne świata 2002*, pokrenulo poljsko *Povjerenstvo za geografske nazive* i, kao rezultat suradnje geografa, povjesničara, lingvista i kartografa, proizvedeno je dvanaest tomova geografskih naziva, među kojima 10 000 poljskih egzonima. U popis su uvršteni glosari 72 jezika i tablice latinične transliteracije za 28 jezika. Ni u takvom projektu rješenja ne bi mogla niti smjela biti konačna jer uvijek postoji više pristupa, kao i kod svakog pokušaja standardizacije pa bi takav popis, uz preporučene, trebao navesti i druge moguće oblike.

Mnoge su zemlje, međutim, ulagale onomastičke napore u drugome smjeru⁵: u preimenovanja i često uprezanje znanosti o toponimima organiziranjem posebnih instituta, tijela i projekata za promjenu naziva kako to odgovara vlastima i na taj su način stručnjaci stvorili novi, politički motiviran, superstrat te dodatan posao za kolege toponomastičare. Obrnut bi proces urodio popisom naziva kako glase danas s jedne strane, uz etimologiju i objašnjenje, a s druge kako su glasili prije, uz etimologiju i objašnjenje. Politička strana takvog projekta istaknutija je ako se promjena naziva dogodila nedavno i ako raniji naziv pripada jeziku koji je nasilno potisnut u supstrat.

U našoj su literaturi prisutne mnoge nedoumice i nedosljednosti u načinu bilježenja stranih toponima i antroponima, što je vidljivo i pri površnom pregledu dnevnog tiska i atlasa, ali i domaće i prevedene literature pa i udžbenika, rječnika i enciklopedija. Isto se očituje na nacionalnoj televiziji i drugim televizijskim i radijskim postajama, u putopisima, dokumentarnim filmovima i informativnim emisijama. U tim su izvorima prisutni arbitrarni prijevodi toponima, etimološki manje ili više neutemeljeni. U rječnicima se često zadnji posrednik, a ne jezik podrijetla, navodi kao izvor oblika i slijedi se načelo uvriježenosti i prevage. Uklanjanju takvih nedoumica pridonose skupovi kao što je onomastički skup održan na Sveučilištu u Zadru 2. i 3. rujna 2004. pod nazivom *Imenovanje svijeta: od općih imenica do vlastitih imena*, no tek se opsežnim projektom može ući u trag rješenju problema.

Što je etimologija nekog toponima transparentnija, to je toponim prilagodljiviji kulturi koja ga sebi predočava. Ovdje će jednim dijelom biti izložena etimologija nekih zemljopisnih naziva preuzetih iz dnevnoga tiska, časopisa, književnosti i objavljenih atlasa, kao i njihova moguća preslika. Ostvarena građa nije velika jer se rijetko javlja potreba imenovanja ma-

⁵ Vidi poglavlje pod naslovom »Pomodarstvo i turizam« na str. 129 u ovoj knjizi.

njih mjesta iz drugih kultura, a i u slučaju takve potrebe mediji se oslanjaju na posredničku kulturu i jezik te toponim u jezik primatelj ulazi u neizmijenjenu i neprilagođenu obliku ili pak u grafički nepotpunom, a fonetski iskrivljenom te, u mnogo slučajeva, standardu neprihvatljivom. Stoga nema prave temeljite prilagodbe dok se ne pristupi izradi popisa toponima i karte pojedine regije ili zemlje uz sve predložene oblike.

Ovaj je rad ujedno i reakcija na tendenciju preuzimanja anglosaske transkripcije, pa i naziva. On bi trebao poslužiti kao sredstvo u zaobilaženju posrednika kao što su veliki jezici bivših kolonijalnih sila, preko kojih se ostatak svijeta i dan danas međusobno percipira. Fonološko-etimološkom metodom moguće je steći istinitiju sliku o svjetskom palimpsestu, kakva postoji ispod naknadnih adstrata u promatranjima regiji i pripadnog jezika koji u njoj vlada. Tema je, unatoč dijakronijskoj komponenti, suvremena i aktualna, čak vrlo hitna jer bez njezine obrade mediji i atlasi ostaju ovisni o posredničkim kolonijalnim jezicima, a javno poimanje svijeta umjesto stručnjaka stvaraju novinske kuće i turističke agencije.

PREDLOŽENA METODA

Jednim se radom ne mogu obuhvatiti sva pitanja vezana za prilagodbu svakog pojedinog toponima iz svakog jezika svijeta. Mogu se, međutim, opisati tendencije, pomoću njih načiniti okvirni obrasci i pružiti smjernice prema kojima se takve prilagodbe odvijaju ili bi se mogle odvijati. Kod preuzimanja toponima na djelu je prirodna selekcija kod koje toponimi iz udaljenih krajeva imaju drugačiji tretman od onih susjednih. Udaljeni toponimi preuzimaju se rjeđe i s manje razumijevanja ne samo na fonološko-etimološkom planu nego i s obzirom na narod iz kojeg potječu. Ta je prirodna selekcija vidljiva u svakodnevnici, medijima, atlasima, udžbenicima i enciklopedijama pa tako i u ovoj knjizi. Premda se u obzir uzimaju nazivi cijeloga svijeta, spomenut će se samo važniji, veći i poznatiji toponimi, kao i neki reprezentativni i nasumični. U nedostatku druge tradicije, oslonac mogu pružiti antroponimi i etnonimi ako već postoje u prilagođenu obliku jer neupućenost u tuđu kulturu presuđuje obliku svih naziva po sličnim kriterijima. Dok su neki toponimi nepoznati geografski udaljenim kulturama, drugi imaju i po nekoliko naziva, primjerice pogranični, ali treba, sinkronijski gledano, razlikovati naselja na koja više naroda polaže pravo ili su, dijakronijski gledano, kroz povijest mijenjali žitelje ili su pak iznova nastajali na istoj koti pod različitim narodima i stoga stekli različite nazive. Umjesto podjela toponima u kategorije, nazivi će se promatrati bez obzira na tvorevinu koju opisuju, razmatranjem prvenstveno onih toponima koji su prisutniji u tisku, listovima kao što su

»Večernji list«, »Jutarnji list«, »Vjesnik« i »Globus«, časopis »Priroda«, »National Geographic Hrvatska«, »National Geographic Junior« i drugim medijima, kao što je »Hrvatska radiotelevizija« (HRT: emisije Dnevnik, Putovanje željeznicom, TV kalendar, Reporter) te u literaturi, bilo zbog njihove veličine ili političko-povijesne važnosti.

U praktičnom će dijelu ove knjige biti navedeni grafemi i fonemi te jezici u kojima se navedeni grafemi i fonemi rabe, odnosno iz kojih toponimi potječu. U grafemičkom će dijelu latinična slova biti razmotrena svako zasebno, kao i dijakritički znakovi i neke kombinacije slova i dijakritičkog znaka te slova jednih s drugima u raznim latiničnim jezicima. Fonemi i glasovi koji se tim slovima i kombinacijama u jezicima svijeta opisuju također će biti opisani svaki zasebno, a selekcija će biti potrebna ne samo među razmatranim toponimima i jezicima iz kojih dolaze, nego i među promatranim grafemima i fonemima. Nakon popisa grafema i njihovih inačica i kombinacija slijedi popis fonema i njihovih alofona, a zatim još jedan popis, ovaj put izvorišnih jezika i u svakom tom segmentu uočavat će se pravilnosti i nepravilnosti te ponuditi okvirni obrazac po kojem se one odvijaju. Sustav IPA pokušaj je nalaženja jedinstvenog fonetskog pisma za sve jezike, pomoću znakova utemeljenih na latinici. Budući da se u ovoj knjizi bavimo aproksimacijama i prilagodbama na hrvatski, u fonološkom će se dijelu odstupati od konvencije IPA pa će se primjerice umjesto [dʒ] rabiti [j], umjesto [ʃ] rabit će se [š], a umjesto [tʃ] [č].

PRAVOPISNE NORME

Današnje opće načelo za prenošenje imena iz drugih jezika kakvo se nalazi u našim pravopisima bilo bi sljedeće: imena iz jezika koji se pišu latinicom prenose se u hrvatski tekst tako kako se pišu, a imena iz jezika koji se pišu drugim pismima prenose se u hrvatski tekst po ovim ili onim transkripcijskim pravilima⁶. U praksi to, međutim, nije tako⁷. U hrvatskim se pravopisima o pisanju inojezičnih imena govori od Boranićeve dopune Brozovu pravopisu iz 1904. Iz prakse, odnosno iz tiska i drugih izvora, koji nisu uvijek odraz pravopisnih uputa svojeg vremena, vidljive su tendencije da se u hrvatskom očuvaju ili izvorne grafije ili posredne, odnosno engleske, dok je u srpskom zapisivanje fonetski prilagođeno postupkom transfonemizacije. Sredinu između hrvatskog i srpskog pristupa predstavlja slovenski pristup prema kojem se fonetskom zapisivanju pribjegava kod nelatiničnih jezika. Najopsežniji je u opisu egzonima dosad

⁶ Alemko Gluhak, »O nekim imenima zemalja«, »Jezik« XL, 4, 1993, str. 115–126.

⁷ Vidi poglavlje pod naslovom »Dijakritika« na str. 23 u ovoj knjizi.

Hrvatski pravopis Matice hrvatske (2008) uz donekle prihvatljiva pravila transkripcije pedesetak jezika, ali i uz neke nedostatke i dvojbena rješenja. Predlaže se, naime, transkripcija latiničnih jezika, eliminiraju se geminate u latiničnim jezicima, a čuvaju primjerice u arapskom. Kod poljskog se slovu Ł pridaje etimološka vrijednost, a slovu Ó fonetska, u portugalskom se skupina /šs/ reducira u /š/, japanski i sanskrt transkribiraju se pomoću Ć i Đ. Izbor je ponuđenih jezika arbitraran, nude se neki manje prisutni u domaćem tisku, kao hausa i joruba, a izostavljeni su kulturološki bliži i medijski prisutniji, kao armenski ili gruzijski.

Međunarodna organizacija za standarde (*International Organization for Standardization*) postavila je, među ostalim standardima, i međunarodne standarde transliteracije. ISO 9985 (1996), primjerice, međunarodni je standard za transliteraciju armenskoga pisma, a ISO 259 za transliteraciju hebrejskoga. Transliteracija može biti početni korak k aproksimaciji dok je kod daljnje prilagodbe potrebno kombiniranje sa zakonitostima ciljnog jezika.

GEOGRAFSKE KONVENCIJE

Premda je geografija uvelike egzaktna znanost, mnogo toga temelji se na konvenciji. Kopno na Zemlji tradicionalno se sastoji od šest kontinenata, prema konvenciji koja dijelom slijedi zemljopisne, a dijelom povijesne odrednice. Iz historijskih se i praktičnih razloga Eurazija dijeli na dva kontinenta, Arapski se poluotok promatra kao dio Azije, a ne Afrike, Grenland se smatra dijelom Europe, a ne Sjeverne Amerike, Indonezija dijelom Azije i slično. I sami su nazivi kontinenata konvencionalni jer narodi često nemaju ime za široke kopnene mase koje nastavaju, nego samo za određene vidljive točke i tvorevine. Konvencija je prisutna i u određivanju strana svijeta, odnosno kod toga koji je dio svijeta »gore«, odnosno sjeverni, a koji »dolje«, odnosno južni. Ništa manje konvencionalne nisu ni međudržavne granice koje tek djelomično slijede prirodne tvorevine, no one su u podjeli svijeta službenije i strože od međukontinentalnih.

Toponimi se po nastanku tvorevina koje opisuju mogu podijeliti na prirodne i umjetne. Postoje stručni nazivi prema fizičkom tipu tvorevine koju opisuju, kao što su hidronimi, potamonimi, oronimi, geonimi, nesonimi, ekonimi, kozmonimi i drugi, gdje se geonimi odnose na nazive ulica i trgova, ekonimi ili ojkonimi na nazive naseljenih mjesta, a kozmonimi ili astronimi na nazive nebeskih tijela. Takva podjela nije presudna za ovu knjigu iako će se ona manje baviti geonimima i kozmonimima. Po etimološkom kriteriju toponimi su se mogli podijeliti na one transparentnije,

odnosno apelativnog podrijetla, i one čije značenje nije poznato pa prilagodbe ostaju na fonološkoj razini, te na etnonime i antroponime.

Endonim ili autonim zemljopisni je pojam na jednom od jezika koji se govore na području na kojem se taj pojam nalazi. Geografski egzonom naziv je na određenom jeziku za zemljopisni pojam koji se nalazi izvan područja gdje se taj jezik službeno govori, a oblikom se razlikuje od naziva koje ima na matičnom jeziku. Jedan je domaći naziv za egzonom ponašenica. Nije dan se od tih termina ne nalazi kod Simeona⁸. Prije svega se endonimi i egzonomi odnose na imena naroda i zemalja, ali često i na nazive gradova, pokrajina, planina i rijeka. Podjela toponima na endonime i egzomime može zaći u političku i povijesnu sferu jer se tiče prevage nekog naroda i jezika na određenom prostoru.

IZVJESNOST POGREŠKE

Jedan od razloga praćenja prilagodbi, njihova kategoriziranja, nalaženja analogija i nedosljednosti jest izbjegavanje pogrešaka, bilo u pismu ili izgovoru, prozodijskih, morfoloških i semantičkih, gdje je pogreška, odnosno devijacija, znatno, slučajno ili namjerno, neargumentirano odstupanje od izvornika ili ustaljenih prilagođenih oblika. Pogreške nisu lako razlučive od obične prilagodbe i mogu u većoj ili manjoj mjeri biti objektivne ili subjektivne. Tiskarske je pogreške relativno lako prepoznati unatoč nedostatku apsolutnog kriterija, ali i takve pogreške mogu biti u većoj ili manjoj mjeri motivirane i zalaziti u kulturološku sferu i obrazovanje. Dakako, ako se ista pogreška ponavlja u istom tekstu, ne može više biti riječ o običnom lapsusu. Učestalost pojave odstupanja najočitiiji je kriterij u određivanju mjere u kojoj je ona slučajna ili namjerna, odnosno u kojoj se ona može opisati kao pogreška. Pogreške je dakle moguće otprilike podijeliti u kategorije, no te kategorije, zbog različitosti uzroka koji dovode do konkretne pojave odstupanja, ne mogu biti stroge.

Veća je vjerojatnost da će doći do lapsusa kod manje poznatih toponima, kulturno, jezično i geografski udaljenih od ciljnog jezika. Kod toponima bliskih hrvatskom i Hrvatskoj pogreške su očite, kao i kod poznatih naziva većih zemalja i gradova. Očitost je vidljiva u primjerima: *BugarSKU* i *Alabaniju*⁹ umjesto Albaniju; *13 godina od genocida u Runadi*¹⁰ umjesto

⁸ Rikard Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, Matica hrvatska, Zagreb 1969.

⁹ »Večernji list«, 6. lipnja 2007, str. 21.

¹⁰ »Večernji list«, 11. travnja 2007, str. 15.

Ruandi; *Meksico*¹¹); ...*kako bi ostvarili svoj cilj i ukinuli Republiku Srpsku*¹² umjesto Srpsku; u *Haggu*¹³ umjesto u Haagu. Na inače engleskoj karti u »Večernjem listu«¹⁴, dvaput piše *Cardiz* umjesto *Cadiz*, što se može pripisati tehničkoj mogućnosti kopiranja. U tekstu o selu Jelsumu u Nizozemskoj dvaput piše **Jelsun: nizozemskog Jelsuna i stanovnike Jelsuna*¹⁵. Novi Zeland geografski je udaljen, ali je kulturološki blizak u svojem anglosaskom nemaorskom dijelu, stoga je očita pogreška kod naslova: *Dramatična potraga za nestalima u Christchurcu*¹⁶ umjesto Christchurchu, ispod kojeg se u tekstu međutim nalazi ispravno *novozelandskog Christchurcha*.

Kod sljedećih primjera očito je riječ o zatipku, ali moguće je da bi bio ispravljen da je provedeno istraživanje ili da se tekst ticao nekog poznatijeg toponima, a nesigurnost autora osobito je vidljiva kad se toponim pojavi više puta u tekstu, svaki put u drugačijem obliku: *kazališne zgrade u Bayreuru*¹⁷) umjesto Bayreuthu; slična greška dvaput je ponovljena u »Večernjem listu«¹⁸ u *Karlshruue* umjesto u Karlsruheu; *Tegucigapala*¹⁹ umjesto Tegucigalpa; *lučki grad Gonaices*²⁰ umjesto Gonaives; *Otišao je u Ropcinhu, najveću favelu*²¹ umjesto Rocinhu; *Tristan de Cuncha*²² umjesto Tristan da Cunha; u *mjestu Ufo u središnjoj Rusiji*²³ umjesto u gradu Ufi. *Lovište i farma za uzgoj lavova Leeubosch Game Lodge*²⁴ umjesto Leeuwbosch.

Nesigurnost je vidljiva u primjeru: *poput Ngorogora* s izostavljenim N, dok nešto dalje u tekstu stoji *poput područja Ngorogoroa*²⁵ umjesto Ngorongora u oba slučaja²⁶. Pogrešno je napisano ime provincije Oaxaca u primjeru: *U provinciji Oaxaco, u kojoj se nalazi stradali gradić Santa María Tlahuitoltepec...*²⁷. Neki su primjeri dobar pokazatelj kako bi se

¹¹ »Večernji list«, 10. rujna 2010, str. 24.

¹² »Večernji list«, 12. srpnja 2011, str. 6.

¹³ »Večernji list«, 5. ožujka 2011, str. 25.

¹⁴ »Večernji list«, 28. veljače 2009, str. 7.

¹⁵ »Večernji list«, 12. travnja 2018, str. 56.

¹⁶ »Večernji list«, 25. veljače 2011, str. 20.

¹⁷ »Večernji list«, 13. kolovoza 2007, str. 45.

¹⁸ »Večernji list«, 16. veljače 2009, str. 29.

¹⁹ »Večernji list«, 4. prosinca 2009, str. 13.

²⁰ »Večernji list«, 6. rujna 2008, str. 12.

²¹ »Večernji list«, 15. listopada 2009, str. 48.

²² »Jutarnji list«, 16. rujna 2007, str. 26.

²³ »Večernji list«, 28. veljače 2009, str. 6.

²⁴ »Večernji list«, 30. siječnja 2018, str. 13.

²⁵ »Jutarnji list«, 27. rujna 2007, str. 30.

²⁶ Vidi poglavlje pod naslovom »Dekliniranje toponima« na str. 89 u ovoj knjizi.

²⁷ »Večernji list«, 30. rujna 2010, str. 16.

pogreške mogle izbjeći kad bi bilo planske prilagodbe: ...*na plaži Jumeirah*²⁸ umjesto *na plaži Jumeirah* moglo je glasiti: »na plaži Džumejri« pa se sročnost ne bi morala izbjeći. Naziv *Jumeirah* komercijalan je, ne predstavlja transliteraciju ni aproksimaciju izvornog oblika جميرا u kojem očito nema završnog -h²⁹. U primjeru: ...*kod hinduističkog hrama u državi Himacalah Pradesh*³⁰ misli se na indijsku državu *Himachal Pradesh* ili *Himačal Pradeš*. I *Džumejra* i *Himačal* dobili su nepostojeće završno -h i pogrešno su napisani. Mogućnost pogreške bila bi smanjena da se slijedilo fonetsko načelo. Obrnut je slučaj u primjeru: *Charsadd je smješten 30 kilometara sjeveroistočno od Peshawara*³¹ umjesto Charsadda ili Čarsada, gdje je iz izvornika چارسدہ vidljivo da naziv ne završava na suglasnik.

Posve sigurno nije u pitanju tiskarska greška u slučaju toponima udaljenih od naše kulture geografski ili s obzirom na političku važnost: samo je jedno slovo viška u primjeru: *Šrilanska vojska ušla je u Mullaitivu*³² umjesto Mullaitivu, a jedno nedostaje u: *Gradonačelnik talijanskoga grada Castellmare di Stabie odlučio je...*³³ umjesto Castellammare. Pogreška **Machu Pichu* umjesto *Machu Picchu*³⁴ očita je posljedica uvriježenog pogrešnog izgovora tog toponima³⁵, a iz istog je izvora **Sascathewan*³⁶ umjesto *Saskatchewan*. Quantico, mornarička baza u Virginiji u SAD-u, u tekstu je dobro zapisan: *u pritvoru u Quanticu*, ali kao mjesto radnje naveden je toponim **Qauntic*³⁷. Zanimljiva je asimilacija u primjeru: *Porth Elizabeth*³⁸, niže na istoj stranici dvaput točno napisano: *Port Elizabeth*. U primjeru: ...*vrlo važan grad, koji se nalazi sjeverno od glavnog grada Mogadishua. Riječ je o gradu Johwaru*³⁹ riječ je o somalskom gradu čije ime na somalskom glasi *Jowhaar* ili aproksimativno Džauhar, što je još jedan primjer pogreške uslijed neprilagodbe. U »Večernjem listu«⁴⁰ dvaput se u članku navodi nepostojeći kineski grad »Qindago«: u

²⁸ »Večernji list«, 10. srpnja 2008, str. 48.

²⁹ Vidi poglavlje pod naslovom »Afrazijska porodica« na str. 146 u ovoj knjizi.

³⁰ »Večernji list«, 4. kolovoza 2008, str. 8.

³¹ »Večernji list«, 11. veljače 2008, str. 13.

³² »Večernji list«, 26. siječnja 2009, str. 12.

³³ »Večernji list«, 26. listopada 2010, str. 56.

³⁴ Npr. *Gea, Udžbenik geografije 2 za šesti razred osnovne škole*, »Školska knjiga«, Zagreb 2009, str. 149.

³⁵ Vidi poglavlje pod naslovom »Neka glasovna svojstva opisana dijakritičkim znakovima« na str. 28 u ovoj knjizi.

³⁶ *Gea, Udžbenik geografije 2 za šesti razred osnovne škole*, »Školska knjiga«, Zagreb 2009, str. 168.

³⁷ »Večernji list«, 8. ožujka 2011. str. 56.

³⁸ »Vjesnik«, 3. i 4. srpnja 2010, str. 69.

³⁹ »Večernji list«, 18. svibnja 2009, str. 23.

⁴⁰ »Večernji list«, 7. ožujka 2009, str. 10.

geografskoj odrednici, a zatim i dijelu teksta koji glasi: *odveli su je u kineski grad Qindago*. Ime tog milijunskog grada zapravo je *Qingdao* i prilagođeno je u neku vrstu anagrama za čiju devijaciju nema argumenata pa, kao i mnogi navedeni primjeri, iz okvira zatipka prelazi u područje dezinformacije. Prilikom pada meteorita u području Urala, u medijima je navođen pogrešan oblik jezera *Čebarkul* ili *Čebarkulj* (Чебаркуль): *na površini zamrznutog jezera Čebakul*⁴¹. Pogrešno je protumačen digram CH toponima Balučistan u primjeru: *287 kilometara sjeverozapadno od glavnog milijunskog grada Karachija, u pokrajini Balukistan*.⁴² čija je pogrešnost vidljiva i iz nazivanja Karačija glavnim gradom. Dalje se u istom članku pogreška potvrđuje: *Pokrajina Balukistan graniči s Afganistanom*. U rečenici *Ribari iz Tajijia na zapadu Japana njeguju stoljetni običaj lova na dupine*⁴³ toponim je i pogrešno napisan i pogrešno smješten budući da se grad *Tajji* ili *Taidi* ili *Taidži* nalazi na jugoistoku Japana.

Pogreške ukazuju i na nepoznavanje geografije mjesta događaja: *Rizična zona obuhvaća područje Pasta... sela Sadnonu, Narino*...⁴⁴, no misli se na pokrajinu, a ne na selo, po imenu *Nariño* u Kolumbiji, čiji je *Pasto* glavni grad. U idućem primjeru prisutan je lapsus i geografska pogreška: *Festival u oblasti Jayapuyra koja je dijelom Papue, indonezijske provincije, održava se svake godine*...⁴⁵. Ime oblasti glasi *Jayapura* ili *Džajapura*, a Papua je, umjesto Zapadna Papua, netočno imenovana indonezijskom provincijom. U primjeru: *Snijeg je zabijelio vrhunce planine Al Džis visoke 1737 metara*⁴⁶ pogrešno je napisano ime planine *Al Džais* (ista je pogreška iz početnog izvora prenesena u druge medije).

Očekivanost je nekih pogrešaka velika, što ih ne čini ništa manje pogrešnima. Uobičajena je pogreška **Sidney* umjesto *Sydney*, kao u primjeru: *prekjučer u Sidneju*⁴⁷. Isto vrijedi za pisanje **New Jersey* umjesto *New Jersey*: *Znanstvenici s Rutgers Universityja u New Jerseyju*⁴⁸, u *New Jerseyju*⁴⁹ Manja je vjerojatnost da je u tim primjerima posrijedi tiskarska greška, no neke se pogreške mogu institucionalizirati i time prestaju biti obične pogreške, kao u slučaju već spomenutog pisanja naziva *Machu Picchu*. Ono što je na engleskom *Srednji istok*, na hrvatskom je *Bliiski istok* jer iz britanskog kuta gledanja istok počinje od Alpa i Dunava. Bli-

⁴¹ »Večernji list«, 18. veljače 2013, str. 14.

⁴² »Večernji list«, 25. rujna 2013, str. 17.

⁴³ »Večernji list«, 21. siječnja 2014, str. 56.

⁴⁴ »Večernji list«, 19. siječnja 2008, str. 15.

⁴⁵ »Jutarnji list«, 20. lipnja 2008, str. 20.

⁴⁶ »Večernji list«, 26. siječnja 2009, str. 12.

⁴⁷ »Večernji list«, 13. rujna 2011, str. 60.

⁴⁸ »Večernji list«, 9. svibnja 2008, str. 84.

⁴⁹ »Vjesnik«, 30. travnja 2008, str. 48.

ski su istok primjerice Rumunjska i Poljska, no na rumunjskom i poljskom Bliski istok glasi *Oriental Apropiat* i *Bliski Wschód*. U hrvatskom je, unatoč očitosti geografskog položaja rečenog prostora, učestala dvojba između pojmova Bliski istok i Srednji istok pa nalazimo: ...*stanje na Srednjem istoku*⁵⁰, *rješenje krize na Srednjem istoku*⁵¹, *stabilizacija Srednjeg istoka*⁵². Ta je dvojba moguća posljedica pokušaja prevođenja umjesto pisanja članaka, odnosno preuzimanja agencijskih vijesti i odsutnost promatranja konkretnog stanja na terenu i postavljanja relacija.

Neke se prilagodbe, iskrivljenja, aproksimacije pa i očite pogreške institucionaliziraju i takve postaju službeni toponimi, kao što će se vidjeti u ovoj knjizi. Obično je to povezano sa slabim poznavanjem domorodačkih supstrata, ali moguća je pogreška pri preuzimanju iz standardiziranog jezika, kao u slučaju teksaškoga grada po imenu *Uvalde* nastalog prema eponimu *Juan de Ugalde*.

⁵⁰ »Vjesnik«, 4. i 5. kolovoza 2007, str. 26.

⁵¹ »Vjesnik«, 4. i 5. kolovoza 2007, str. 13.

⁵² »Jutarnji list«, 18. kolovoza 2007, str. 33.